

Maximy vezíra Ptahotepa – starověký etický kodex úředníka

Důvodem, pro který jsem se rozhodl podělit se na této konferenci právě o dojmy z četby Naučení vezíra Ptahotepa, je úvaha, že každé setkání tohoto druhu by mělo začínat ab ovo.

Staroegyptský první ministr předposledního panovníka 5. dynastie Džedkarea Isesiho Ptahotep, jehož vyobrazení snadno nalistujeme v knize egyptologa Břetislava Vachaty Moudrost starého Egypta¹ se pro takové otevření debaty nabízí z mnoha důvodů. Vzpomínající památky tohoto vynikajícího úředníka a soudce z období Staré říše – přičemž by určitě nemělo vadit, že tak nečiníme u Ptahotepovy hrobky v Sakkaře² - se totiž stěží ubráníme nejen působivosti a čtivosti myšlenek autora textu Prisseova papyru³ zvaného „nejstarší kniha světa“, ale i úchvatnému pocitu z monumentality organizace veřejného života ve starém Egyptě.

x x x

Pramen, kterému se hodlám dále věnovat, byl novodobě zpřístupněn před 95 lety v Jéquierově publikaci *Le Papyrus Prisse et ses variantes*.⁴ Kdy přesně upadla v dávné minulosti Ptahotepova naučení v zapomenutí se asi nedá určit. Text vznikl v první polovině 24. století před n.l., Prisseův papyrus je opisem z období 11. nebo 12. dynastie, byl pořízen přibližně okolo roku 2000 před n.l., našlo se však i několik opisů mladších. Ptahotepovo naučení však bylo předáváno nejen v písemné podobě, žáci v písářských školách se jej museli učit také z paměti.⁵

¹ Srv. B. Vachala, *Moudrost starého Egypta*, Praha 1992 (foto Milan Zemina), str. (35).

² Francouzský archeolog Auguste Mariette ji označil číslem D62. Srov. Vachala, *Moudrost*, str. 10

³ Papyrus obsahující Ptahotepovy maximy a část naučení „Pro Kagemniho“ koupil v první třetině 19. století v Luxoru Prisse d’Avenue. Nyní je papyrus uložen v pařížské Bibliothéque nationale. Blíže srov. Z. Žába, *Papyrus vezíra Ptahotepa*, Praha 1971, str. 68-69

⁴ Srv. G. Jéquier, *Le Papyrus Prisse et ses variantes*, Paris 1911.

⁵ Srv. Vachala, *Moudrost*, str. 10.

Z uvedeného lze dovést, že dílo, po mnohá staletí zcela zapomenuté, bylo minimálně – a to zdůrazňuji – po dobu půl tisíciletí významnou učebnicí, pragmatikou a pomůckou staroegyptských úředníků.

Česká egyptologie věnovala ve 20. století Ptahotepově spisu pozornost v několika generacích, české překlady pořídili postupně přední představitelé tohoto oboru František Lexa⁶ (1878 – 1960), Zbyněk Žába⁷ (1917 – 1971) a Břetislav Vachala⁸. Nutno poznamenat, že pramen neunikl pozornosti ani autorům učebních pomůcek v podobě textů ke studiu právních dějin⁹ a že je – alespoň podle mých vědomostí – o něm podáván výklad v rámci výuky jak obecných právních dějin, tak v povinně volitelném předmětu o právních dějinách mimoevropských zemích na právnických fakultách v Plzni a Praze.

Nenaskýtá se nyní otázka, zda tento referát může přinést něco nového, či naopak, zda text z období východních samovlád může být ještě dnes aktuálním?

x x x

Mezi staroegyptskými úředníky se – obdobně jako je tomu dnes mezi francouzskými advokáty či advokáty a advokátními koncipienty používalo pro vyjádření vzájemného vztahu terminologie rodinných vztahů. „Otec“ měl i v úřednické vrstvě povinnost vychovávat, „syna“. Není proto divu, že Ptahotepovo naučení je pouze jednou z mnoha otázek bohaté právně etické staroegyptské literatury.

Dnešní doba je – řečeno možná trochu obrazně – obdobím, v němž doplácíme na to, že v totalitním období „otcové“ učili „syny“ špatným návykům, event. je nevychovali vůbec. Proto se dnes část uvědomělejších „otců“ schází, aby znovu objevovali a sepisovali etická pravidla. Nepochybně lze jenom doufat, že zároveň nebude zapomínáno na výchovu mladší generace, neboť, řečeno slovy Ptahotepovými o budoucím nástupci:

⁶ Srv. F. Lexa, *Obecné mravní nauky staroegyptské*, sv. 2, Praha 1928, str. 19 – 46; též Výbor ze starší literatury egyptské, Praha 1947, str. 45 – 61.

⁷ Srov. Z. Žába, *Papyrus vezíra Ptahotepa*, Praha 1971. Z tohoto překladu cituji v dalším textu.

⁸ Srv. B. Vachala, *Moudrost starého Egypta*, Praha 1992, str. 11 – 28.

⁹ Poprvé srv. J. Tureček a kolektiv, *Výbor z textů ke studiu obecných dějin státu a práva*, Praha 1956, str. 9 an., nejnověji S. Balík, S. Balík ml., *Texty ke studiu právních dějin evropských zemí a USA*, Plzeň 2005, str. 19 – 20.

- „*Nauč ho tedy nejdříve správně mluvit,
aby se stal vzorem dětí vysokých hodnostářů,
až jím prostoupí všechna ta poslušnost a upřímnost
toho, kdo k němu teď bude promlouvat;
vždyť nikdo se nenarodil Učený!*“

X X X

Právní etika je oborem, který svádí k esejistickým úvahám. Ty se nemohou obejít bez jisté dávky všeobecného rozhledu, zkušenosti i vytríbeného jazyka. Má-li tato právněhistorická úvaha přispět do diskuse o představeném „Souhrnu hlavních principů dobré správy“, nemůže tomu být jinak, než citací oněch pasáží Ptahotepova textu, které se – pokud tomu tak je – předkládaných deseti bodů dotýkají, event. vybrat k citaci ta místa, jež jsou věnována takovým principům dobré správy, které „souhrn“ zatím nereflektuje. Na druhé straně nutno podotknout, že v Ptahotepově spisu nenalezneme nic o včasnosti a otevřenosti, což lze jistě odůvodnit dobovými souvislostmi.

Výběr příslušných pasáží a jejich seřazení podle systematiky „Souhrnu hlavních principů dobré správy“ necht' není vnímáno jako důvod k tomu, aby čtenář nesáhl ad fontes a nechal se okouzlit aktuálností celého textu.

Nyní tedy slibovaná citace¹⁰.

X X X

1. Dodržování právního řádu

*„Jsi-li mužem na vedoucím místě,
jenž řídí osudy velkého počtu lidí,
snaž se, aby každý tvůj čin byl tak dokonalý,*

¹⁰ Mezititulky jsem si dovolil vložit podle „Souhrnu hlavních principů dobré správy“ evtl. dle obsahu vybraného citátu. Číslování odpovídá „Souhrnu“, nově zařazené mezititulky jsou označeny číslicí a písmenem.

*až v tvém jednání nebude ani chybičky.
Spravedlnost je nádherná
a její znamenitost je trvalá,
nemění se od nepamětných dob počátků království
a ten, jenž nedbá zákonů, je trestán.“*

*„Jsi-li mužem na vedoucím místě
a tvé úmysly mají moc proměnit se v rozkazy
- tu pokaždé máš vykonat jen něco znamenitého;
pomysli na dny, které přijdou potom!
Že se nic nemůže přihodit uprostřed počt?
Ó, krokodýl se rád vynoří znenadání
- i neoblíbenost!“*

2. Nestrannost

*„Jsi-li synem člena soudního sboru,
pověřeným udržovat klid veřejnosti,
vždycky ochraňuj nestrannost práva.
Mluvíš-li, nepřidávej se k jedné straně;
chraň se, aby otec nemusil upozornit:
„Úředníci, on se v své řeči přidává
k jedné ze stran!“
Proto zaměř se v jednání vždy k správnosti rozsudku.*

2a. Neúplatnost

*„Jestliže si přeješ, aby tvé poměry byly dobré,
chraň se toho, co je ze všeho nejhorší:
střež se lačné touhy po tisku.
To je ta nevyhléditelná, bolestivá nemoc,
kterou (lékař) nemůže rozpoznat;
ona je to, jež odcizuje otce a matky
a strýce z matčiny strany,
ona způsobuje, že manžel zapuzuje manželku.*

*Je to snůška vši špatnosti,
je to nádoba plná všeho, co je odporné.
Jen ten člověk přežívá,
který spravedlnosti přesně dbá,
a jenom kdo podle něho své kroky řídí,
získá i majetek – člověk po zisku lačníci
nebude mít ani na hrobku.“*

4., 6. Předvídatelnost, přiměřenost

*„Ukládej tresty a vyžaduj úplnou nápravu,
aby potlačení zla za příklad sloužilo budoucím.
Jinak se stane, že zločin jen zčásti ztrestaný
– pokud nedošlo k němu jen nešťastnou náhodou,
změní postiženého v tvého odpůrce.“*

5. Přesvědčivost

*„Jestliže se utkáš s řečníkem,
který je slabý a zřejmě se ti nevyrovná,
nerozčiluj se nad jeho chybami,
nech ho být a on sám sebe vytrestá.
Neoslovuj ho jen proto, aby sis ulehčil,
ani se neposmívej odpůrcově hlouposti
– zlý je ten, kdo ničí člověka slabého rozumu.
Stejně se provede to, co ty si přeješ,
takže ho překonáš odporem vysokých hodností.“*

5a. Rozvážnost

*„Jestliže už jsi mocný, tu si máš získávat vážnost
svým věděním a klidem své řeči.
Až na některé případy nedávej rozkazy ihned –
člověk unáhlený často upadne do neštěstí.
Nepovyšuj proto svůj rozum, aby nebyl ponížen,
Nebud' sice zamklý, za to se střež klopýtnout
když odpovídáš s příliš velkým zápalem.“*

*Raději odvrát' svou tvář a ovládni se;
vzplanutí z horka nakvašeného bývají udušena,
kdežto přívětivý člověk má před sebou volnou cestu.“*

7. Součinnost

*„Vyříd' poselství, aniž bys co zamlčel,
v poradním sboru svého pána; i svou radu dej.
Když ovšem (pán) stále opakuje „Ne!“,
tu je obtížné, aby posel vyřídil poselství,
aniž by na to řekl: „Kdo ví?“
Velmož, jenž odporuje poslově zprávě, chybuje,
jestliže ho za ni chce kárat.
Tu nezbyvá než se odmlčet slovy: „Já domluvil“.*

*„Nechlub se svým věděním,
porad' se s člověkem neučeným stejně jako s učeným
(vždyť hranic umění nelze dosáhnout
a není umělce, který by dospěl celého mistrovství)
dobrá rada bývá skrytější než drahokam
a přece ji najdeš i u otrokyň drticích obilí.“*

8. Odpovědnost a kompetentnost

*„Jestliže jsi vynikajícím mužem,
který zasedá v poradní místnosti svého pána ,
tu napni nejvíce svou pozornost,
Mlč – je to užitečnější než jen žvástat;
mluvit máš tehdy, když dobře znáš, cokoli proneseš.
Kdo mluví na poradě, má být znalcem;“
vždyť řeč je obtížnější než jakákoli jiná práce
a kdo ji pronáší, má mluvit jako autorita. „*

10. Vstřícnost

*„Jsi-li mužem na vedoucím místě,
poklidně vyslechni slova žadatele*

*a neodmítni ho dříve, než si uleví
tím, co si předsevzal ti povědět.
Ten, komu se ukřivdilo, má výlevy svého srdce raději
než splnění toho, kvůli čemu přišel.
O tom však, kdo zamítá žádosti, se říká:
„Pročpak je odmítá?
„I když se nemůže splnit vše, o co se žádá,
„jaká úleva, když je člověk aspoň vyslechnut!“*

X X X

Závěrem nezbyvá než dodat, že děkuji za vyslechnutí.

Stanislav Balík